

Durkheim'ın Toplumu Bir Özne, Toplumsalı Bir Nesne Olarak Kavramsallaştırma Çabası*

Abdulkerim Sönmez¹

Öz

Bu deneme Durkheim'ın toplumu bir özne (fail) ve toplumsal olguları bir nesne olarak nasıl kavramsallaştırdığı hakkındadır. Onun temel çalışmalarından hareketle ve Marx ve Tönnies'in kolektif özne-faillik anlayışı ile yapılan bir karşılaştırmaya dayalı olarak denemenin temel iddiası şudur: Durkheim açısından bir özne fail olarak toplum, üyelerinin faaliyetlerinin aynı tekil ahlaki varlığın ortak bekasını temine yöneltilmiş bilinçli kolektif çabada, bu çabayı gösterecek bireylerin sosyalizasyonunda ve bu varlığın varoluşunu tehdit eden eylemlere karşı düzeltici müeyyidelerin olduğu yerde bir fail olarak mevcuttur. Bunun dışındaki çabalar ve faaliyetler değişik derecelerde ve mahiyette olmak üzere, bir toplumdaki daha az bir varlık ve faillik haline karşılık gelirler.

Anahtar Kelimeler

Durkheim • Bir özne olarak toplum • Bir özne olarak kamuoyu • Bir özne olarak sınıf

Durkheim's Conception of Society as a Subject and Social Fact as a Thing

Abstract

This essay examines Durkheim's conception of society as a subject (agent) and social fact as a thing. Through a close reading of his major works and by comparing his concept with that of Tönnies and Marx, the essay argues that in Durkheim's conception, society as a true and real subject exists insofar as it directs the efforts of its members toward securing its own collective survival as a single moral being by socializing its members who are committed to this objective and applying corrective sanctions against actions that threaten its survival. All other efforts and actions are manifestations of a subject that is lesser than a society.

Keywords

Durkheim • Society as a subject • Public opinion as a subject • Social class as a subject

* Bu çalışmanın önceki bir versiyonu H.U. Sosyoloji Bölümü 50. Yıl Etkinlikleri kapsamına, 100. Ölüm Yıldönümünde Emile Durkheim Paneli'nde (16 Mart 2017, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tuğrul İnal Konferans Salonu, Ankara) sunulmuştur.

1 Abdülkerim Sönmez (Doç. Dr.), Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Ankara. Eposta: ksonmez@hacettepe.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8288-2240

Atf: Sönmez, A. (2019). Durkheim'ın toplumu bir özne, toplumsalı bir nesne olarak kavramsallaştırma çabası. *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 39, 159–174. <https://doi.org/10.26650/SJ.2019.39.1.0001>

Extended Summary

This essay examines Durkheim's conception of society as a subject (agent) and social fact as a thing. What makes this idea worth investigating is that almost all of the founding fathers of sociology, including Ibn Khaldun, Marx, Weber, and Tönnies, talk about society as if it has attributes of a true or real subject capable of agency that are comparable to attributes of an individual human being, but they never provide a precise definition of society through which its agency can easily be identified as a concrete phenomenon rather than a metaphoric expression. Instead, their concept of society and the nature of its agency must be construed from the content of their writings. This may be considered an insignificant issue since, in many cases, sociologists deal with a specific aspect of society conceived of as a group of people living within the boundaries of a given territory under the authority of a single political entity, as is the case in Durkheim's definition of horde as the simplest form of society. This lack of a precise definition is odd because Durkheim himself makes a strong methodological claim for the need to begin sociological investigation with clear and precise definitions of the objects under scrutiny by concentrating on their external traits and then proceeding to their inner essential natures. One such construction of Durkheim's conception of society has been provided by Poggi (2000), who argues that, for Durkheim, society begins where instinct ends, which means that it is cultural in nature and thus not a material thing to be observed existing in nature; therefore, it is, in essence, something that is both external to individuals' consciousness and finding its place of residence in the very thing to which it is external. It is this conception of a dual form of existence that, according to Poggi (2000, pp. 85-87, 96), leads Durkheim in his later works to an increasing awareness of the contingent nature of society stemming from the fact that it depends upon the individuals' willingness to act according to the rules or norms of that same society. According to Poggi (2000, p. 96), society in Durkheim's thought is the totality of collective representation guiding interactions between individuals by creating feelings of moral obligations. This paper argues that although this conception of society exists in Durkheim's thought, there is still room for an alternative interpretation of his concept of society not as contingent in its nature and not involving representations exercising authority over individuals; this alternative interpretation suggests that, for Durkheim, society is a moral being that is able to manifest itself and exercise its authority through these representations. This argument presents a different conception of society available in Durkheim's thought, which is that it exists and that its agency manifests itself in the act of turning this contingency into real action at the level of individuals.

Durkheim's conception of society as a real agent-subject and collective representations in the forms of rules and norms for conduct, currents of thought and action, and forms of organization is not given at once but seems to develop gradually in his major works. In its essence, society is the name of and the answer given by human

beings for their survival in nature. This concept finds its first expression in the *Division of Labour* (Durkheim, 1893; Lukes, 1973), where the forms of division of labor are examined by Durkheim as the manifestation and representations that give this survival its more concrete forms. The forms are not the society itself, but the external traits of its struggle for survival, and they provide the door to penetrate into society itself. In *the Rules of Sociological Method* (Durkheim, 2004), society is conceived of as an emergent moral being or a “moral density”, transcending individuals and represented by forms of collective action for common or collective survival and also guiding and directing its members’ efforts to this common goal. In *Suicide* (Durkheim, 2002), its agency is perceived through currents and norms of over- and under-performance in providing its members with guidance for a life balanced between responding to the demands of collective existence and the demands and requirements of becoming of an individual. These pressures are produced by and inserted into the minds and hearts of individuals by the society itself. The agency of society is also perceived through its over- and under-performance in providing its members with strong and weak attachments to the collective body. These states of performances and strengths of attachment, in turn, are considered as the causes of suicide and represented in material life by qualitatively different forms and rates of suicide. It is in *the Elementary Forms of Religious Life* that perhaps not a final but a last perception of society as an agent is presented by Durkheim (2005, p. 27) in his definition of religious phenomena and ceremonies as collective representations arising from actions of individuals in a group (in an over-excited state) that has come together to create and recreate itself and thus leads to the annihilation of all forms and states of individuality that its members might have had and maintained in their ordinary and mundane lives, with their efforts heightened in the hot spirit arising from feelings of group unity and solidarity.

The question of how to imagine and conceptualize society as a true subject capable of agency is not unique to Durkheim. On the contrary, there are many similarities between his approach to this issue and Marx’s struggle to provide a precise definition of social class as an agent, and between his approach and Tönnies’ conception of Public opinion. A short comparison of these ideas sheds some light on Durkheim’s stance. For Marx (1983, pp. 173–182, 189–195, 212–217), social classes do not exist simply by being in a definite and objective position in the social relations of production, and this is expressed by the metaphor of peasants being like potatoes in a sack: although they look like a class with regard to their objective conditions of existence, they lack the quality of being a social class until they create for themselves a common consciousness, organization, and perform collective actions for the sake of their collective interests. Class formation and agency for now, and to change the course of history, can and should only be created with some intellectual input from outside—but only in the very conditions of existence that exist mostly in work places with the coming together of people who are objectively in the same class

position. Similarly, for Tönnies, according to Heberle (1948, pp. 155–157), “Public opinion” (which differs from public opinion with lower case p) does not simply mean a gathering of many diverse forms and currents of opinions about matters relating to public affairs. It must be created by intellectuals and should unify the energies, thoughts, and actions of all members of society as if it were the will of a single individual, and it has to be put in the service of or against the implementation of a particular policy relating to public affairs. There is, however, one essential difference that separates Durkheim’s conception of society from Marx’s conception of social class and Tönnies’ conception of public opinion. The latter two forms of existence and agency have a temporal character: they have to be created and abandoned or annihilated when the objective is achieved. When created, they look like the moments in which a society feels itself and reinvigorates its collective consciousness. But Durkheim would consider these moments as secondary or lesser forms of existence and agency that do not necessarily attest to the existence of a full society in its single moral unity. On the contrary, these moments may arise simply because of group life somehow lacking the quality of being a society and looking more like a network of relations and exchange of atomic units, each trying to achieve its own objectives. This is because, in Durkheim’s conception, society as a true and real subject exists insofar as it directs the efforts of all its members toward securing its own collective survival as a single moral being, in the socialization of its members who are committed to this objective, and the application of corrective sanctions against actions that threaten its survival. All efforts and actions other than these are but manifestations of a subject that is lesser than a society.

Durkheim'in Toplumu Bir Özne, Toplumsal Bir Nesne Olarak Kavramsallaştırma Çabası

David Emile Durkheim (1858-1917) sosyolojik düşünce tarihinde bir klasik olarak düşünülür.² Onu klasik yapan çalışmalarının sayıca çokluğu³ ya da hacim olarak büyüklüğü değil, ilgilenmiş olduğu hususları ele alma biçimi ve içeriğinin kendi döneminde ve ardından gelen sosyologlar kuşağının üyelerince dikkate alınması veya eleştirilmeye ve aşılmaya değer görülmesinden kaynaklanır.

Durkheim'in geride bıraktığı entelektüel mirasın temel konusu doktora tezinin ilk taslağını sunduğunda belirtmiş olduğu birey ile toplum arasındaki ilişkinin ruhsal ve ahlaki niteliğidir. Çözümünü aradığı temel sorun ahlaken yozlaşmadan ya da toplumu bütünüyle yok etmeden toplumun bekasının nasıl sağlanabileceğidir. Bu sorunun cevabını aradığı yer toplumun bizzatı kendisi ya da toplumun varoluş ve beka mücadelesinden ortaya çıkan olguların kendisi, cevabı sağlamasını umduğu araç ise sosyal bilimdir. Bu aynı sorular ve sorunlar bilimden daha önce felsefe, edebiyat, din, ideoloji, siyasetin de konusu olmuş ve olmaya devam ettiklerinden, fakat her şeyden önce bizzat sağduyu tarafından ele alınmış olmalarından dolayı Durkheim'in entelektüel çabası ve tavrı çok farklı alanlarda hüküm süren çeşitli bilgi ve anlayış biçimleri ile aynı anda mücadele etme ve onlara bir nevi meydan okuma şeklinde de tarif edilebilir.⁴

2 David Emile Durkheim, 15 Nisan 1858'de Fransa'nın kuzey doğusunda ve Almanya sınırında yer alan Lorraine vilayetinin merkezi yerleşimi olan Epinal'de doğdu ve 15 Kasım 1917'de Paris'te öldü. Üç nesildir din adamlığı yapan bir Yahudi ailesinin dördüncü ve son çocuğu olarak dünyaya gelen Durkheim'in çocukluk ve ergenlik dönemi bu kentte yerleşik ve geleneksel Yahudi aile ve cemaat bağlarının güçlü olduğu bir cemaatin içinde geçti (Lukes, 1973, s. 39–40). 1878 yılında Paris'te Ecole Normale Supérieure'da üniversite öğrenimine başladı ve 1882 yılında ise üstün başarı ile mezun oldu (Lukes, 1973, s. 42–43). Mezuniyetinin ardından bir süre liselerde felsefe öğretmenliği yaptı ve 1887 yılında Bordeaux Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne sosyal bilim dersi vermek üzere bir nevi okutman veya hoca olarak atandı (Lukes, 1973, s. 86–103). Sosyolojinin bir ders olarak Fransız üniversite sisteminde okutulmaya başlanmasının ve böylece akademide kendine müstakil bir yer edinmesinin başlangıcını da söz konusu bu girişim ve yıl oluşturmaktadır.

Durkheim 1887 ile 1902 yılları arasında Bordeaux Üniversite'sinde bir yandan eğitim ve sosyal bilim dersleri okuturken diğer yandan düzenli olarak halka açık konferanslar verdi ve onun sosyolojik düşünce tarihinde iyi tanınan eserlerinden üçünü yayınladı-*Toplumsal İşbölümü* (1893), *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* (1895), *İntihar* (1897) ve sosyoloji alanındaki ampirik ve kuramsal çalışmaları bir araya getirmek amacıyla olan *Sosyoloji Yıllığı* dergisini (1898) yayınlamaya başladı (Lukes, 1973, s. 109–177).

Durkheim'in Bordeaux üniversitesinde sosyoloji ile eğitim arasında kurduğu ilişki (yani teorinin hayata geçirilmesi) ve bunu hizmetine sunduğu toplum ülküsü nihayetinde onu, yöneticiler katında, Sorbonne Üniversite'sinde Bilim Eğitimi kürsüsünün başında bulunan ve 1879 ile 1896 yılları arasında Eğitim Bakanlığı'nın İlköğretim Dairesi'nin başkanlığını yapmış olan Ferdinand Buisson'dan boşalan kürsüye atanmak için uygun bir aday kıldı ve atama 1902 yılında gerçekleşti. Durkheim'in entelektüel mirasının önemli köşe taşlarından olan *Dini Hayatın İkel Biçimleri* onun bu üniversitede çalıştığı dönemde, 1912 yılında yayınlandı (Lukes, 1973, s. 359–484).

3 Durkheim entelektüel üretimine A. Schaeffle'in "Bau und Leben des sozialen Körpers: Erster Band" isimli çalışması hakkında kaleme aldığı ve Revue Philosophique'de 1885 yılında yayınlanmış olan uzun bir inceleme yazısı ile başlamıştır. Otuz iki yıllık entelektüel üretim hayatı sonunda ise ardında toplam 154 çalışma bırakmıştır. Bunlardan toplam 11 cildini yayınladığı Sosyoloji Yıllıklarından her birini birer eser sayarsak bu çalışmaların 121'i o hayatta iken, diğer 33'ü de onun ölümünde sonra yayınlanmıştır (bkz. Lukes, 1973, s. 561–589).

4 *Toplumsal İşbölümü* adlı doktora tezinin ardından Durkheim'in Latince yazdığı ve İngilizceye *Montesquieu and Rousseau: Forerunners of Sociology* adı ile çevrilen kitap hakkında kaleme aldığı inceleme yazısında

Giddens'a göre, bütün entelektüel hayatı boyunca Durkheim'ı meşgul eden dört temel husus veya sorun vardır. Bunlardan ilki Condorcet, Montesquieu ve Comte tarafından bir tarih felsefesi olarak bırakılmış olan sosyolojinin ampirik bir disiplin olarak kurulmasıdır. İkincisi, modern hayatta yükselişe geçmiş olan bireycilik sorununun nasıl ele alınması gerektiğidir. Fransız muhafazakârlarının kültürel dokunun yozlaşması ve çürümesinin bir ifadesi, dolayısıyla marazi-hastalıklı bir durum olarak gördükleri bu hususu Durkheim yeni bir tür toplumsal düzenin ortaya çıkması olarak ele alır. Üçüncü husus ahlaki otoritenin kaynağı ve doğasının anlaşılmasıdır. Durkheim'a göre, hem Fransız muhafazakârların hem de liberallerin görüşlerinin ve yaklaşımlarının aksine, modern toplumda ortaya çıkmakta olan yeni toplumsal işbölümünün ahlaki bir karakteri vardır çünkü toplumu bir akitleşme (ya da sözleşme) olarak gören liberallerin aksine, bir akit, kendisi bir akit olmayan ve onu bağlayıcı kılan bir otoriteye dayanır. Son olarak, sosyal bilim bilgisinin pratikte ne işe yaraması gerektiği sorunu (Giddens, 1978, s. 10) ya da toplumsal hayatı kurma ve sağlıklı bir şekilde sürdürmede sosyal bilim bilgisinin hangi vasıfları taşıması halinde bize kılavuzluk edebileceği sorundur.

Bu soruların cevabını aramak adına giriştiği entelektüel tartışmalarda Durkheim muhatabı olan fikirler, yaklaşımlar ve tartışmalar karşısında kendi görüşlerinin doğruluğunu göstermek adına farklı yöntem veya stratejilere başvurmuştur. Lukes'in (1973, s. 30–34), tespitlerine göre bu yöntemleri şunlardan oluşur: 1) Önermeyi sonucu içerecek şekilde kurma (*petitio principii*), 2) eleme yöntemi ve 3) yanlışlayıcı kanıtı kabul etmeme.

Birinci yöntem olguların başka bir şekilde değil, ancak yazarın veya düşünürün kendi zihnindeki haliyle tarif edilebileceğini iddia etmeye karşılık gelir. Bu yaklaşımın bir örneği Durkheim'ın intihar olgusunu ele alma biçiminde görülür. Söz konusu çalışmada o, önce, intiharları sebeplerine göre tasnif eder, ardından intihar etmiş kişilerin kendileri ve içinde yaşamış oldukları toplumla ilgili durumu tarif eden yaş, cinsiyet, medeni durum, dini mensubiyet gibi bir dizi toplumsal vasfın başka değil, sadece onun ifade ettiği sebebi/sebepleri içerdiğini göstermeye girişir. *Dini Hayatın İlkel Biçimlerinde* dini ortaya çıkardığını düşündüğü kamusal ateşli coşku halinin üretimimin dinin aslında kendisinin mevcudiyetini varsayması sorununda izlediği tartışma tarzı bu tavrın bir diğer örneğidir.

Eleme yöntemi aynı soruya verilen alternatif cevaplar ya da aynı sorun hakkındaki alternatif açıklamalar arasından kendisinin muhatap alınmaya değer bulduklarının sistematik olarak reddedilip, kendi cevabının veya açıklamasının ilgili soruya ya da

Harry Alpert, "bir kişilik olarak Durkheim'ı düzgün bir şekilde yansıtmaya [Michigan'ın] Madison Caddesi bile yetmezdi" der. Zira, Alpert'a göre göre, Durkheim'ın "karmaşık kişiliği en azından iki farklı görüntünün bir harmanlamasıydı. Biri mantıksal akıl yürütme ve katı metodolojik yordamları uygulama konusunda tavizsiz davranan ciddi, sert, otoriter ve asık suratlı profesör ve bilim adamı görüntüsü. Bununla eşit derecede geçerli diğer görüntü ise hararetili bir peygamber ve sosyal eleştirmen, tutkulu ahlakçı, ateşin vatansever ve akıl ve açıklık ile hakikati arayan gayretli bir filozof" (Alpert, 1960, s. 972–973).

soruna verilebilecek yegâne cevap olduğunu iddia etmeye karşılık gelir. Örneğin, toplumun ve toplumsal işbölümünün ortaya çıkışı ile ilgili yararçı veya toplumsal sözleşmeci açıklamalar (Durkheim, 2004, s. 191–242), intiharı sosyal olmayan yani “örgensel-ruhsal eğilimler ile fiziksel ortamın niteliği”ne bağlı sebeplere dayandıran açıklamalar (Durkheim, 2002, s. 39–151) ve dinin kaynağı ve mahiyeti hakkındaki ruhçu ve doğacı açıklamaları (Durkheim, 2005, s. 69–114) bu yolla reddeder. Bunun sebebi, hayatın ve dolayısıyla hayat olgularının tabakalaşmış olduğu kabulü ile hareket etmesi ve belli bir sonucun veya olgunun ancak kendi türünden, kendi tabakasında yer alan ve ancak ve ancak tek bir sebep tarafından meydana getirilebileceği ilkesini (Durkheim, 2004, s. 225–226, 236–237) benimsemiş olmasıdır.

Yanlışlayıcı kanıtı kabul etmeme ise ya eleme yönteminin bir uzantısı olarak kendi fikir veya kuramlarının aksine işaret eden kanıtları dikkate almama ya da bu aksi kanıtların yahut olguların karakter ve anlamının öyle olmadığı halde değişmiş olduğunu iddia etme şeklinde ilerlemektedir: örneğin *İlkel Sınıflama* üzerine çalışmasında toplumsal örgütlenme ile sembolik sınıflamanın örtüşmediği örneklerin yahut *Dini Hayatın İlkel Biçimlerinde* totemsiz kabile toplumları ile kabilesiz totem inanışlarının mevcut olduğu örneklerin kanıt olarak kabul edilmemesi veya dikkate alınmaması (Lukes, 1973, s. 33–34).

Lukes’e göre, Durkheim’in birçok açıklaması aslında ve basitçe yanlış ya da yetersizdir ama aynı zamanda onun fikir ve açıklamaları intihardan dine toplumsal hayatın birçok özelliğini fikri planda düzenleme, açıklama ve aydınlatmada hatırı sayılır bir güce de sahiptir (1973, s. 34).

Bir Özne Fail ve Varlık Olarak Toplum ve Durkheim

Sosyolojinin kurucu şahsiyetlerinin, münhasıran İbn Haldun, Marx, Durkheim, Weber ve Tönnies gibi klasik kurucular arasında sayılan şahsiyetlerin, bir yandan topluma bilinçli bir özne-failde bulunabilecek eylem kapasitesi atfettikleri ya da bunu ima edecek nitelendirmede buldukları halde bu özellikler bir araya geldiğinde toplumun tam olarak nasıl bir şey olduğu üzerinde pek durmamış olmaları ya da en azından öyle görünüyor olmaları hayli dikkat çekicidir. Örneğin İbn Haldun ilk kez kendisinin ihdas ettiğini söylediği umran ilminin konuları arasında doğrudan toplumun kendisine yer vermez. Aksine yeni ilmin konusu umranın aşamaları ile yine umrandan zorunlu veya arızı olarak ortaya çıkan fakat aynı zamanda onu şu veya bu şekilde kuran, geliştiren, çökerten veya onun bu vasıflarını yansıtan haller, süreçler veya olgulardır: “Şimdi biz bu kitapta mülk, kesb, ilimler ve sanatlar bakımından umranın ahvalinden olmak üzere beşeri içtimaa ve insan cemiyetlerine âriz olan hususları delile dayalı olarak beyan edeceğiz” (İbn Haldun, 1982, s. 207). Weber, kendi bakış açısından, sosyolojinin konusu olan şeyin toplumsal eylemin

seyrini ve sonucunu nedensel olarak yorumlamak ve açıklamak olduğunu belirtir (Weber, 1995, s. 10). Durkheim sosyolojinin konusunu bireysel bilinçlerin dışında ve onlar üzerinde etkide bulunan hissetme, düşünme ve eylemde bulunma biçimleri yani toplumsal olgular olarak tarif eder (Durkheim, 2004, s. 67). Dolayısıyla nasıl kurulduğu açıklanmaya muhtaç olduğu hallerde bile toplum varlığı kanıtlanmaya ihtiyaç duyulan bir şey değildir.

Ancak, bilimsel incelemeye önce incelenecek olguların dışsal özelliklerinden hareketle açık bir tanımının yapılarak başlanması gerektiğini yönteminin temel ilkelelerinden biri (Durkheim, 2004, s. 102–103) olarak ilan eden Durkheim açısından toplumun açıkça ne olduğunun tanımlanmamış olması bir çelişki hali gibi de düşünülebilir.

Nitekim aynı husus Poggi'nin de dikkatini çekmiş görünmektedir. Poggi'ye (2000) göre, Durkheim'ın düşüncesinde toplum içgüdünün bittiği yerde başlamaktadır (s. 86) ve maddenin yasaları ya da içgüdü tarafından değil, insanların zihinlerindeki imajların yani temsillerin onların etkileşimlerini ve faaliyetlerini kontrol ettikleri müddetçe vardır (s. 87). Bu haliyle toplum bireysel psikolojilerin uzantısı ya da bireyler arasında cereyan eden etkileşimlerin toplamı değil, bu etkileşimlere yön veren toplumsal psikolojinin kendisidir (s. 86). Bireylerin etkileşimlerini kontrol eden örüntüler ya kurumsallaşmış olan kurallar ya da onları bir şey yapmaya mecbur bırakan kolektif nitelikteki duygu akımlarıdır. Toplum bir madde, olaylar veya faaliyetler dizisi veya bunların toplamı değil, bir enerji akımı gibi düşünülmelidir. Onun mevcudiyeti bazı şeylerin devamına bağlıdır (s. 85) Poggi'ye göre, söyledikleri bir araya getirildiğinde, Durkheim'a göre son tahlilde toplum

... bireylerde bir ahlaki mecburiyet duygusu oluşturarak onlar arasındaki etkileşimlere hem kılavuzluk eden hem de onları kontrol eden kolektif nitelikteki temsillerdir. Toplum, bu temsiller bireyleri kendilerine uymaya teşvik ettikleri ya da kendilerine uyulmadığı takdirde yaptırımlar vasıtasıyla kendilerini teyit ettikleri müddetçe mevcuttur. Bu nedenle, kaçınılmaz olarak, toplum şartlara bağlı ya da arızı (contingent) bir gerçeklik, yani bireylerin kişisel çıkar düşüncelerinin üstesinden gelmeye istekli olmaları, kolektif olanın özel, kişisel çıkarlardan üstün olduğunu kabul ve teslim etmeleri ya da bu üstünlüğü güçlendirecek düzenlemelerin etkin olmaları şartına bağlıdır. Ahlâki bir gerçeklik olarak toplum ancak ve ancak kendisi dışında yegâne ahlaki varlık olan bireyler tarafından girilmiş olan ahlâki ihlallerin cezalandırılması da dâhil olarak, çok sayıdaki ahlâki eylem içinde ve bu eylemler marifetiyle varlığını sürdürebilir (s. 96).

Poggi'nin olağanüstü güzellikteki bu özetlemesi toplum karşısında bireylerin bir şeye istekli olmaları ve istekli oldukları şeyi yapma konusunda irade göstermeleri gereğine öncelik veriyor görünmesi, buna karşılık Durkheim'ın ısrarla toplumu bireye öncelik ve üstünlük taşıyan bir konumda tutması ile pek de uyumlu görünmemektedir. Ayrıca, her ne kadar kastedilen öyle olmasa da kendi başına dikkate alındığında toplumu sadece bireylerin zihinlerinde mevcut bir varlık hüviyetine indirgemektedir.

Buna karşılık bu denemenin çok genel ve geçici bir hipotez olarak ifade etmek istediği şey bir varlık, ahlâki bir otorite, enerji veya güç sıfatlarının ifade ettiğinden daha fazla bir şey olarak Durkheim'in bir özne fail olarak bir toplum algısına da sahip olduğu; onun kendi entelektüel üretiminde mevcut olduğunu iddia ettiği bu şeyi göstermeye, öğretim faaliyetlerinde ise mevcudiyetini iddia ettiği şeyi yaratmaya veya yeniden yaratmaya çalıştığıdır ve onun bu konudaki anlayışı özetle şu şekilde ifade edilebilir:

Bir özne fail olarak toplum en genel anlamda ve en kâmil haliyle tek tek bireyler veya gruplar halinde üyelerinin düşüncelerini, duygularını, enerjilerini, faaliyetlerinin tekil hüviyetini kaynaştırıp ortak bir amaca yönelttiği ve elde ettikleri sonucun ahlaki değerini bu ortak amaca hizmetine kıyasla takdir ettikleri noktada mevcuttur. Dahası, bu sadece ulaşılması ve bir kere ulaşıldıktan sonra olduğu gibi sürdürülmesi gereken bir mevcudiyet hali değil, hem toplumun iç çevresinden hem de onu kuşatan dış çevreden gelen baskılar karşısında sürekli olarak ve şartların gerektirdiği ölçüde ve doğrultuda farklı bir şekilde yeniden üretilmesi ve konumlandırılması gereken bir *özne faillik* hâlidir. Bireyler veya gruplar arasındaki alışverişlerin, iktisadi veya diğer türden ilişki ve faaliyetlerin kusursuz bir şekilde koordine edildiği ve herkesin kendi istediğini elde ettiği, amacını gerçekleştirdiği bir yerde toplum değil, bir mübadele ağı veya şebekesi vardır. İnsanı ifade etmek adına onun fiziki varlığını ve bedenini dikkate almak ne ölçüde bir ağırlık taşıyorsa, benzer şekilde bir toplumdaki insanların ve grupların sayıları, mübadele vasıtaları, ağları, örgütleri ve işlemlerin türü, biçimi, sıklığı (yani toplumsal morfoloji) da aynı ölçüde bir değer ve anlam taşır.

Durkheim'in, yukarıda ifade edilen "entelektüel muhatap ve muhasımları ile mücadele biçimleri veya stratejileri" kendi meramını onlara anlatmak ve toplumun asli mahiyetini ve bu mahiyetten ortaya çıkan halleri anlamak, gözlemek, ilişkilendirmek ve açıklamak için geliştirdiği yöntemin sadece bir parçasını veya boyutunu oluşturur. Dolayısıyla yöntem sorunu meramı anlatmanın yollarını da içerir fakat onun asıl amacını ve işlevini göstermez. Onun nazarında yöntem sorununun aslı iki şeyden oluşmaktadır. Bunlar: (i) toplumsal durum hakkında dini veya felsefi olarak değil de bilimsel yarıda bulunmaya ve bu suretle topluma kılavuzluk etmeye yarayacak bir sosyal bilimin hangi metodolojik temeller üzerine inşa edilebileceğini ortaya koymak ve (ii) neyin ne şekilde incelenmesi suretiyle bu yöntemin istenen veya ihtiyaç duyulan bilgiyi üretebileceğidir. *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* adlı çalışması onun bu iki işlevi birlikte yerine getirecek bir bilimin kurucu ilke ve kurallarının nelerden oluşması gerektiği hakkında ürettiği bir manifesto niteliği taşır. Bu manifesto bir taslak veya nüve olarak *Toplumsal İşbölümü*'nün yazıldığı süreçte vücut bulmuş, önce parça parça, ardından bütünleşik ve sistematik bir bünye olarak yayınlanmış ve onun diğer çalışmalarına kılavuzluk etmiştir. Birinci amacı bakımından aslen felsefe ve dine karşı konumlandırılmış olan çalışma, ikinci amacı bakımından açıkça psikolojiye karşı konumlandırılmıştır. Dolayısıyla çalışma Durkheim'in farklı sorunları ele alırken izlemiş olduğu tartışma stratejileri ka-

dar, izlemiş olduğu yöntemin ve bütün bu faaliyetlerinde sahip olmuş olduğu toplum anlayışının temel unsurlarını bünyesinde barındıran adeta bir kavşak noktasıdır.

Temel bir anlayış olarak Durkheim açısından toplum insanın tabiiatta var olma yahut beka mücadelesinin hem adı hem de cevabıdır. Bu mücadele insanların bunun nasıl mümkün olacağına dair bir önsel fikre veya bu dünyaya geldikleri anda zihinlerine hali hazırda nakşedilmiş ve düşüncelerine şekil veren nazım-anlayışlara (master-conceptions) dayalı olarak bir belli bir çözüm yolu konusunda uzlaşma veya anlaşmaya varmaları neticesinde ortaya çıkmış bir şey değildir. Aksine, toplum, bilinçli veya bilinçsiz olarak fakat birlikte, birbirleriyle etkileşim içinde hareket ederek insanların duruma müdahale için giriştikleri eylemlerin önce alışkanlık, sonra kurallar ve aralarındaki hak ve sorumlulukları tayin eden kurallara dönüşmesi sonucunda ortaya çıkan bir şeydir.

Dışarıdan bakan gözlemci açısından görülebilecek olan şey bu mücadelenin kendisi değil, bir yanda belli bir toprak parçası üzerinde bulunan tabii varlıklar arasında bir varlık olarak insan bedenleri, onların değişik türden tekil veya tekrarlayan hareketleri ve onların eylemleri sonucunda toprak üzerinde oluşmuş olan kümelenmeler ve izlerdir. Dolayısıyla, dışarıdan bakan gözün görebileceği şey sebebi değil, sebepten kaynaklı olarak ortaya çıkmış olan halleri yani toplumsal olguların dışsallaşmış hallerini gösterir. Bu nedenle göze geleni kendisini meydana getiren sebebe bağlayacak başka bir göze veya anlayışa ihtiyaç vardır ki, onun da bulunduğu yer akıl veya zihindir. Bu haliyle toplum araştıran öznenin kendi zihninde kurguladığı bir şeydir ve bunun bir vehim mi yoksa gerçek mi olup olmadığının geriye dönülüp teyit edilmesi gerekir. Bundan dolayı Durkheim'ın yönteminin en temel ilkeleri *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'nın ayrıntılarında ifade edilmiş olanlar değil, bunların üzerine dayandığı daha genel iki temel ilkedir. Bunlar (i) bilimsel faaliyette zihinde kurulmuş olan bütünden onu oluşturan parçalara doğru gitmek ve bütünün ne marifetiyle bu bütünlüğü kazandığını açıkça ifade etmek, (ii) zihindeki bu kurgunun atıfta bulunduğu şeylerin gerçeklik alanında bir karşılığının olup olmadığını araştırmak ve gözlem verileri yoluyla teyit etmek (yani tekabülîyet kuramı).

Psikolojinin ilgilendiği olgulardan ayrı, onlardan farklı bir varlık düzleminde ve nevi şahsına münhasır olgular kümesi olarak toplumsal olgular ancak böyle bir ön anlayışın ardından göze gelen; fiziksel özelliklerinden veya kapasitelerinden dolayı değil, varoluş mücadelesinin içinden çıkmış, “düşünsel ya da ahlaki üstünlüklerinden dolayı” (Durkheim, 2004, s. 241, dipnot 1) kendilerine uyulması veya itibar edilmesi yönünde birey üzerinde manevi baskı uygulayan, ona dıştan gelen, yani bireyin toplumsallaştırılması marifetiyle kazandırılmış olan her türden “hissetme, düşünme ve eylemde bulunma biçimleri ve kalıplarıdır” (Durkheim, 2004, s. 49). Toplumsal olgular bu vasıfları ile hem bir yandan toplumun kuruluşuna tanıklık eden ama kendilerine müracaat edildikleri ve harekete geçirildikleri müddetçe de toplumu yeniden kuran ve üreten temsillerdir.

Örneğin, suç, bir toplumun üyelerinden bazılarının bir *toplum olma* halini veya bunu sürdürmeyi temsil eden duygu, düşünce veya kurallara aykırı veya onların saygınlığını incitici mahiyette olduğu düşünülen hareketlerine verilen addır ve böyle bir eyleme karşı bir yaptırım uygulama toplumun bir özne olarak mevcudiyetinin belirtisi veya kanıtıdır. Ancak, buradan hareketle, mahiyetleri itibariyle maşeri vicdanı incitmesi beklenen eylemlere karşı toplumun tepki göstermemiş olması onun kendisinin artık gayri-mevcut bir varlık olduğunun ifadesi olarak alınamaz. Çünkü bu halin maşeri vicdanın içeriğinin değişmesinden mi yoksa toplumun toplum olmaktan uzaklaşmış olmasından mı kaynaklandığının incelenmesi ve değerlendirilmesi gerekir.

Bu genel metodolojik yönelimler çerçevesinde *Toplumsal İşbölümü* adlı çalışmasında Durkheim'in temel meselesi çağdaş toplumda artan ve endişe ile karşılaşılan uzmanlaşma, mesleki ihtisaslaşma, bireycileşme, suç, sapma ve intihar gibi vakaların toplum olarak varoluşun yeni bir merhalesinin kolektif temsilleri mi yoksa bir yok oluşun belirtileri ve yansımaları mı olduğuna karar verme ve gelişmelerin ahlaki değerini bilimsel bir lisan ve anlayışla tespit ve takdir etme meselesidir. Yöntemsel ve kuramsal olarak bu mesele yüzeysel bir şekilde ve özellikle iktisadi işbölümünün kendisine bakmak suretiyle halledilemez. Zira “toplumsal işbölümü, bilhassa iktisadi işbölümü asli hüviyeti olarak toplumsal hayatın yüzeyinde meydana gelen devşirme ve tali (ikincil) bir olgudur. Bu nedenle bir toplumun toplumsal merdivenin hangi basamağında olduğuna onun uygarlığının, özellikle bir taklitten ibaret olabilecek olan iktisadi uygarlığının haline bakarak karar verilemez” (bk. Aron, 1967, s. 23).⁵ Durkheim bu nedenle dikkatini özellikle “bütün gücünü toplumdan aldığı halde bireyi topluma değil, kendisine bağlayan “bireycileşme” olgusunun (Durkheim, 1893, s. 147'den akt., Lukes, 1973, s. 156) kendisine ve onun ahlaki niteliğinin anlaşılmasına yöneltir. Durkheim'in cevabı bu olgunun her ne kadar varoluş mücadelesindeki bir safhaya işaret eden ve ondan ortaya çıkan yeni bir ahlâkın alameti olduğu yönünde olmakla birlikte, durum yine de net değildir. Bunun nedeni, böyle bir maşeri vicdan ortaya çıkıyor olsa bile bu çok zayıf ve birey ile toplum arasındaki bağı tek ve ince telli bir bağı indirmektedir. Hâlbuki kırılmalara ve kopmalara karşı dirençli bağlar çok telli, birbirlerinin gücünü destekleyen bağlardır. Dahası toplumdan güç alan bu bireycileşme olgusu bireyin fiziki varlığını kendi eliyle sonlandırmaya varacak ölçüde dizginlerinden boşalmış bir hal bile almaktadır. Dolayısıyla duruma toplumun müdahale etmesi gerekir. Bu müdahale, bir yandan bireyin ufkunu, faaliyetlerinin önünü açarken diğer yandan onu topluma bağlamalıdır. Çünkü toplum üyelerinin enerjisini ve ufkunu ortak varoluşa yöneltmiş olduğunda bile bunun dengesiz bir şekilde yapılması ya bireyleri suç ya da intihar yoluna saptırabilir veya toplumun bizatihi kendisinin fiziken sona ermesine varıncaya kadar değişik türden ve dereceden sonuçlar

5 Tek tırnak içinde özet yorum biçiminde tercüme etmiş olduğum bu ifade Aron'nun kendi yorumuna değil onun sayfa belirtmeksizin *Toplumsal İşbölümü* (*De la division du travail social*)'den yaptığı uzun bir alıntıya dayanmaktadır.

doğurabilir. Örneğin, Mestrovic'in tabir ettiği haliyle, Durkheim'a göre, "arzuların artması mutsuzluğu getirir. Bunun sebebi basittir, arzu edilenin bir nesnenin elde edilmesi demek kapsamının genişlemesi demektir; arzu edilen, elde edilen, tekrar arzu edilen nesnelere içeren bir sonsuzlukta" (Mestrovic, 2015, s. 104). Her şey işlemin tabiatına uygun, ölçülü ve dengeli bir şekilde yapılmalıdır. Zira yine Mestrovic'in tabir ettiği haliyle, Durkheim'a göre "tabiat ve gerçeklik yozlaşmış değildir, aksine yozlaşmayı yaratan insanoğludur" (Mestrovic, 2015, s. 105).

Durkheim'ın bir eğitimci olarak verdiği konferanslar ve geleceğin neslini yetiştirecek öğretmenlere ve entelektüellere verdiği dersler toplum adına birey düzeyindeki failliğin vücut bulmuş halidir. Bu derslerin amacı "bazı temel zihni yetkinlikler ya da insanın zihninde doğuştan mevcut olmayan fakat bir tarihi olan ve mantıklı düşünmek için çerçeve ve araçlar sağlayan", gerçekliğin yorumlanmasına hükmeden (govern) ve içinde bulunulan zaman itibarıyla temel bilimlerle uyumlu "kategoriler, nazım-algı ve anlayış odağı" kazanılmasına yardımcı olmaktır (Lukes, 1973, s. 120). Yapılan şey aslında sosyalizasyon denilen şeyin bir örneğidir ve dolayısıyla da genel veya özel, değişik biçim ve amaçları ile sosyalizasyon faaliyetleri toplumun özne-failliğinin ve bu suretle kendini yeniden yaratacak ve sürdürecektir özne bireylerin varlığı getirilmesinin önemli bir vechesidir. Bu Durkheim açısından oldukça anlaşılır bir şeydir zira toplum kendisinden önce var olan fikri bir tasarıma göre vücut bulmuş olmadığına, aksine kendisi hakkındaki fikirleri kendi faaliyetlerinden, kendi yönelimlerinden sonra ürettiğine göre onun failliğinin önemli bir vechesi olarak da bu sürecin bizatihi kendisine işaret edilmesi yerindedir.

Entelektüel mirasının önemli bir halkasını oluşturan *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*'nde Durkheim toplumun özne-failliğinin aslî vasfını ortaya koymaya yönelir. Sıkça alıntılanan başlangıç tanımına göre "bir din, kutsalla, yani diğerlerinden ayrılmış ve yasaklanmış şeyle ilgili inançlar ve amellerden oluşan tutarlı bir sistemdir. Bu inançlar ve ameller, kendilerine inanan bütün insanları kilise/cemaat diye isimlendirilen tek manevi bir toplum halinde bir araya getirir" (Durkheim, 2005, s. 67). Bu tanımda toplumun özne failliğine dair bir şey yoktur; tanımın amacı "mevcut bir dinin nelerden oluştuğunu" (s. 21) göstermek veya ona işaret etmektir. Ancak eğer amaç dinin asli mahiyetinin ne olduğu ise Durkheim'ın bu tanımı vermeden önce dikkat çektiği husus konumuz bakımından daha önemlidir: "Dini tasavvurlar, kolektif gerçeklikleri ifade eden müşterek tasavvurlardır; ayinler yalnızca, bir araya gelmiş gruplar arasında doğan hareket tarzlarıdır. Bu grupların hedefi, bu grupları meydana getirmek, onları devam ettirmek ya da yeniden yaratmaktır. Ancak, eğer kategoriler dini kökenli ise, o zaman onların, bütün dinlerde ortak olan şeye dâhil olmaları gerekir: Onlar[ın] da, toplumsal şeyler ve kolektif düşüncenin ürünü olmaları gerekir" (Durkheim, 2005, s. 27).

Çalışmanın devamında Durkheim ilkel toplulukların kendi bir araya gelişlerinden nasıl, hangi tasavvurları ve sembolleri üreterek kendilerini ürettikleri, yenden ürettiklerini ve bu yolla nasıl aynı zamanda tarihsel gelişme dolayısıyla köken ile menzil arasındaki zamansal ve algısal mesafe açıldığı için görünemez hale gelmiş olan bilimsel ve felsefi düşüncenin temellerini oluşturan ilk kategorileri, yani “bilginin önemli bir parçası olan içeriğini değil, fakat aynı zamanda bilginin işlendiği şekli” (s. 26) yarattıklarını göstermeye girişmektedir. Durkheim’ın bu doğrultudaki iddialarının özü şöyle ifade edilebilir: Toplum, kendisinin iç çevresini oluşturan maddi ve beşeri varlıklar, bunların faaliyetleri ve üyelerinin aralarındaki ilişki ve bağları saygıya değer (kutsal) ve sıradan olarak ikiye ayırarak eş zamanlı olarak hem dini hem de kendini yaratır. Dolayısıyla dinin asli hüviyeti kutsal ve sıradanın birlikte ve bir bütün içinde toplum tarafından kendisinin, kendini oluşturan unsurların saygınlığının tanımlanmasıdır. Tanımlayan ve tanımlanan kendisi olduğu için tapılan ve taptıran da yine toplumun kendisidir. Dolayısıyla, toplum basitçe kendi mevcudiyetinden ayrılmış ve sistemleştirilmiş bir inançlar sistemi üreten bir din makinesi değildir, aksine din toplumu var eden ve tanımlayan şeyin bizatihi kendisidir:

Bir tanrı, yalnızca bizim kendisine tabi olduğumuz bir yetke değil fakat aynı zamanda gücünüzün kendisine dayandığı bir kuvvettir. Kendi tanrısına boyun eğen ve bundan dolayı da tanrısının kendisiyle beraber olduğunu düşünen insan, dünyaya güvenle ve artan bir enerji hissiyle yaklaşır. Aynı şekilde, toplumsal eylem, bizden fedakârlıklar, yoksunluklar ve çabalar istemekle yetinmez. Çünkü, müşterek güç, bütünüyle bizim dışımızda değildir; bize bütünüyle dışarıdan etki etmez. Ancak toplum bireysel bilinçlilikte [bireysel vicdan ve şuurda] ve onun vasıtası olmaksızın var olamayacağından, bu gücün bize nüfuz etmesi ve kendisini içimizde yapılandırması gerekir; bunun sonucu olarak, varlığımızın bütüncül bir parçası haline gelir ve böylece onu yükseltir ve onu olgunlaştırır”. Dolayısıyla, “bir tanrı, kendisine inanan için ne ise, bir toplum da üyeleri için odur (Durkheim, 2005, s. 256–257).

O zaman esas olarak, yanlış olan hiçbir din yoktur. Bütün dinler, kendilerine göre doğrudurlar. Hepsi, beşeriyetin verili şartlarını, farklı yollarla da olsa yerine getirirler (Durkheim, 2005, s. 19).

O zaman bilim adamının görevi incelediği olguları önyargıları, tutkuları ve alışkanlıklarından hareketle incelemek ve yargılamak değil, bu olguların toplumun varoluş mücadelesinden ortaya çıkan maşeri vicdan halleri (kolektif bilinç) ve müşterek temsiller (kuralları, kurumları, hukuku) olduklarını fark etmek, onların kutsal olup olmadıklarını tartışmak değil, bu vasıfları nereden ve nasıl kazandıklarını veya kaybettiklerini, tarihsel olarak nasıl gelişip bugünkü hallerine ulaştıklarını veya ulaşmadan yok olup gittiklerini anlamak ve açıklamaktır. Olguları “bir şey gibi ele almak onları birer veri olarak ele almaktır ve bu bilimin başlangıç noktasını teşkil eder” (Durkheim, 2004, s. 91).

Marx ve Tönnies'in Özne-Fail Algısı ile Bir Karşılaştırma ve Sonuç

Bir özne fail olarak bir grubun veya toplumun tasavvur edilmesi sorunu sadece Durkheim'ın değil, ondan önce Marx'ın ve kendi çağdaşı olan Tönnies'in de sorunu olmuştur. Marx, kendi içinde ve kendi başına bir kuramsal muamma olarak toplum olma sorunu ile değil, bir özne olarak toplumsal sınıf olma sorunu ile ilgilenmiştir. Bununla birlikte toplumsal bir özne olarak sınıf olma sorununa verilecek kuramsal cevap toplum olma sorununa da uygulanabilir. Marx'ın bu soruya verdiği cevap şöyle özetlenebilir: Bir grup insanın üretimin toplumsal ilişkileri içinde belli bir mevki veya mahalde bulunuyor olmaları onları toplumsal özne niteliği kazanmış bir sınıf olarak tanımlamaya yetmez. Aksine bunun gerçekleşebilmesi içinde bulunulan mahallin maddi koşullarını ortak çıkar yönünde yorumlayan, enerjileri ve çabayı bu şartları aşma ülküsüne gerçekleştirilmeye yönelten bir idrak ve eylemi gerektirir. Marx'a göre, ihtiyaç duyulan idrak ve anlayış içinde bulunulan maddi şartlardan zorunlu olarak yaratılacak veya ortaya çıkacaktır (bkz. Marx, 1983, s. 173–182, 189–195, 212–217). Ancak, yine de, bunun için gözlerdeki perdeyi kaldırıp, bireyleri harekete geçirecek bir anlayışa veya kavrayışa da ihtiyaç vardır ve kendisinin yaptığı şey de bu tetikleyici veya kurucu anlayışı üretmektir, yoksa sonunda ulaşılabilecek olan ülkünün somut toplumsal hayatta alması gereken biçimlerini tarif etmek değil.

Toplumunu bir özne-fail olarak tanımlama ve yaratma konusunda Tönnies'in yaklaşımı onun *Kamuoyu* kuramında yer alır. Kuram, onun on yılı aşan kuramsal ve tarihsel çalışmaları sonunda vücut bulmuş, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Alman *Kamuoyu Oluşturma Merkezi*'nin başkanı olarak yaptığı çalışma ve uygulamalardan etkilenmiş ve *Kritik der öffentlichen Meinung* (Berlin, 1922) ismi ile yayınlanmıştır. Heberle'ye (1948, s. 155–157) göre, Tönnies'in ilgisinin odağında bulunan asıl sorun kamu meseleleri ile alakalı ve tek tek bireylerin veya grupların cılız, dağılık ve istikametsiz fikirleri anlamındaki *kamuoyundan* farklı olarak bir toplumun bireylerinin tek bir bireyin sergileyebileceği bir kararlılık ve iradeye benzer şekilde bir kamu meselesinin ardında nasıl tutulabileceği; fikirlerin, enerjinin ve eylemlerin yekvücut olarak ortak bir hedefe nasıl yönlendirilebileceği, yani bir özne-fail olarak *Kamuoyu*'nun nasıl yaratılabileceği meselesidir. Meselenin halli şu üç temel işlemin birlikte yapılması şartına bağlıdır: (i) Gösterilen hedefin ahlaki veya akılcı değerini bir dini varlık, ilke veya kuralın sahip olduğu değer mertebesine yükseltmek, (ii) Her makbul bireyin ve sadık vatanseverin başka değil, gösterilen veya tarif edilen şekilde inanması ve eylemde bulunması gerektiğini akılcı bir üslupla ifade etmek ve (iii) Bundan sapan veya sapmayı düşünenlerin vicdanları üzerinde eskiden sadık müminin dinden sapma halinde hissedebileceği türden bir duyguya kapılmalarına yol açacak bir manevi etki doğurmaktır.

Ancak, Tönnies her daim hazır ve nazır bir *Kamuoyu*'nun değil, amacını gerçekleştirdikten sonra dağılan ve yeni bir kamu meselesi etrafından yeniden oluş-

turulması gereken bir fail-özne *Kamuoyu*'nun yaratımı ile ilgilenmektedir. Buna karşılık, Marx'ın yaratılmasını arzu ettiği özne aslen kendini yok etmek için bir öznedir, ebediyen var olmak için değil. Zira ülküye erişmek demek öznenin kendisi var eden koşulların ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir ve hiçbir şey ve bu arada hiçbir bilinç veya idrak kendini var edecek koşullar olmaksızın var olamaz. Bu iki düşünürün tavrı ile kıyaslandığında Durkheim'in meselesi her zaman mevcut olabilecek bir özne-failin yaratılması ve değişen varoluş şartları altında bekasının temin edilmesi sorunudur. Zira Marx ve Tönnies'in yaratmak istedikleri yahut tasavvur ettikleri özne ancak kendisinin tasavvur ettiği ve yaratılmasına destek verdiği özne içinde mevcut olabilecek ve ahlaki bir değer ve anlam kazanabilecek ikincil öznellik halleridir. Durkheim açısından ise bir özne fail olarak toplum aynı tekil ahlaki varlığın ortak bir varoluş mücadelesine yöneltilmiş bilinçli kolektif çabada, bu çabayı gösterecek bireylerin sosyalizasyonunda ve bu varlığın varoluşunu tehdit eden eylemlere karşı düzeltici müeyyidelerin olduğu yerde bir fail olarak mevcuttur. Bunun dışındaki çabalar ve faaliyetler değişik derecelerde ve mahiyette olmak üzere, bir toplumdan daha az bir varlık ve faillik haline karşılık gelirler.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almamıştır.

Kaynakça/References

- Alpert, H. (1960). Montesquieu and Rousseau: Forerunners of sociology. *American Sociological Review*, 25(6), 972–973.
- Aron, R. (1967). *Main currents in sociological thought* (R. Howard & H. Weaver, Trans.). Penguin Books.
- Durkheim, E. (1893). *De la division du travail social: étude sur l'organisation des sociétés supérieures*. Paris, France: Alcan.
- Durkheim, E. (2002). *İntihar* (Ö. Ozankaya, Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Durkheim, E. (2004). *Sosyolojik yöntemin kuralları* (C. Saraçoğlu, Çev.). İstanbul: Bordo-Siyah Klasik Yayınlar.
- Durkheim, E. (2005). *Dini hayatın ilkel biçimleri* (F. Aydın, Çev.). İstanbul: Ataç Yayınları.
- Giddens, A. (1978). *Durkheim*. Glasgow: Fontana/Collins.
- Heberle, R. (1948). The sociological system of Ferdinand Tönnies: "Community" and "society". In H. E. Barness (Ed.), *An introduction to the history of sociology* (pp. 144–165). Chicago and London: The University of Chicago Press.
- İbn Haldun. (1982). *Mukaddime* (S. Uludağ, Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kamenka, E. (Eds.). (1983). *The portable Karl Marx*. Harmondsworth, Middlesex, UK: Penguin Books.
- Lukes, S. (1973). *Émile Durkheim. His life and work: A historical and critical study*. Middlesex, UK: Penguin Books.
- Mestrovic, S. G. (2015). *21. yüzyılda Durkheim. Durkheim sosyolojisinin modernite ve postmoderniteye uygulanması* (S. Güldal & S. Güldal, Çev.). İstanbul: Matbu Kitap.

Poggi, G. (2000). *Durkheim*. New York, NY: Oxford University Press Inc.

Weber, M. (1995). *Toplumsal ve ekonomik örgütlenme kuramı* (Ö. Ozankaya, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.